

ارزش‌های اجتماعی

اجتماعی
تعلیمات
درسی
برنامه
به
بخشی
کیفیت
برای
راهکارهایی

مقدمه

آموزش و پرورش تأثیرگذارترین نهاد در هر کشور است که وظیفه‌درونی کردن ارزش‌ها و پرورش انسان‌های پویا و در حال رشد را به عهده دارد. جمهوری اسلامی ایران که بر پایه‌میانی اعتقادی اسلام تأسیس شده است، وظیفه دارد از طریق نهادهای فرهنگی، باورها و اعتقادات اسلامی و ملی را به کودکان و نوجوانان آموزش دهد و ارزش‌ها را در وجود آنان نهادینه سازد [موسوی نسب و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۶]. در این میان برنامه‌دردسی چارچوبی برای تصمیم‌گیری فراهم می‌آورد که در قالب آن، با بحث از اهداف، محتوا، روش‌های تدریس، ارزشیابی و نظایر آن، می‌توان به تقویت شناخت‌ها، عواطف و عملکردهای ارزشی در دانش‌آموزان اقدام کرد [خسروی و باقری، ۱۳۸۷: ۸۱].

به‌طور کلی، همه برنامه‌های درسی‌گزینشی از فرهنگ و ارزش‌های فرهنگی جامعه را با خود دارند [روحانی و باقری، ۱۳۹۱: ۹۶]. در برخی برنامه‌های درسی نظیر تعلیمات اجتماعی، به دلیل ماهیت آن‌ها، آموزش ارزش‌ها، اخلاق و میراث فرهنگی، جایگاه ویژه‌ای می‌یابند. در واقع غیرممکن است که بتوان از طریق برنامه‌دردسی به موضوعات گوناگون محیطی و اجتماعی (جغرافیایی، تاریخی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی) پرداخت و توجهی به «ارزش‌ها» نداشت [کاظم‌پور، غفاری، ۱۳۸۸: ۹۰].

حسن نجفی
دانشجوی دکتری
مطالعات برنامه‌دردسی
دانشگاه علامه طباطبائی

کلیدواژه‌ها: آموزش ارزش‌ها، راهکارهای مؤثر بر آموزش

برنامه‌دستی تعلیمات اجتماعی کشور ما، آموزش چهار گروه عمده از ارزش‌ها را با توجه به ماهیت موضوع درسی مدنظر قرار داده است:

عدالت‌جویی: داشتن تمایل به برقراری عدالت اجتماعی و اقتصادی و ظلم‌ستیزی در سطوح متفاوت (محلی، ملی، جهانی)؛
حق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری: شناختن حقوق و تکالیف فردی، اجتماعی و شهروندی و بر این مبنای تمایل به احقاق حق در سطوح متفاوت و احساس مسئولیت و تعهد در امور مختلف و سطوح گوناگون زندگی (خانواده، مدرسه، محله، کشور و جهان)؛
تعاون: داشتن تمایل مثبت و علاقه به همکاری، مشارکت و هم‌یاری در سطوح متفاوت برای پیشبرد و بهبود امور توأم با احسان و رأفت و مهرورزی نسبت به هم‌نوعان و روحیه‌علاقه‌مندی و قدردانی از اعضای خانواده، اولیای مدرسه و خدمت‌گزاران جامعه؛
میهن‌دوستی: یعنی علاقه‌مندی به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، احساس تعلق و افتخار نسبت به فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی، و تمایل به حفظ میراث و دستاوردهای فرهنگی انقلاب و جمهوری اسلامی [فلاحیان و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۳].

درباره ارزش‌های فوق نکات زیر را باید مورد توجه قرار داد:

الف. هر گروه از ارزش‌های مذکور، تعداد بسیار زیادی خرده‌ارزش را در خود جای می‌دهند. برای مثال، حق‌طلبی و مسئولیت‌پذیری، ارزش‌هایی چون پایبندی به قانون، رعایت حقوق دیگران، مسئول بودن، دفاع از مظلوم، شهادت به حق، آزادگی، فداکاری، امر به معروف و نهی از منکر، استقامت و ... را در خود دارد.

ب. اصولاً آموزش بسیاری از مفاهیم شناختی و مهارت‌ها در برنامه‌دستی تعلیمات اجتماعی، خود عین آموزش ارزش‌هاست و به توسعه ارزش‌ها می‌انجامد. برای مثال، مفاهیم و مهارت‌های مربوط به موضوعاتی چون بهره‌وری، همکاری در خانواده، دفاع مقدس، تعاون، دوستی، هویت، حفظ محیط زیست و ... پیوند تنگاتنگی با مقوله «ارزش‌ها» دارند.

پ. ارزش‌های مذکور در عالم واقع مرزهای معین قابل تفکیک ندارند و با توجه به مقاصد متفاوت نظری و عملی طبقه‌بندی می‌شوند. همان‌طور که گفتیم، ارزش‌ها در یک شبکه‌تعاملی با هم پیوند می‌خورند که از آن به «نظام ارزشی» یاد می‌شود.

ت. توسعه ارزش‌ها از طریق تلفیق آن‌ها در آموزش همه‌راهردهای موضوعی و فعالیت‌های مهارتی، قابلیت تحقق دارد. به عبارت دیگر، فرایند یادگیری هر یک از موضوع‌ها و فعالیت‌ها، علاوه بر کسب مهارت و درک مفاهیم، باید امکان فراگیری ارزش‌ها را نیز فراهم کند. در اینجا ذکر این نکته ضروری است که برنامه‌دستی «تعلیمات اجتماعی» فقط به انتقال و بسط ارزش‌ها بسنده نمی‌کند، بلکه از طریق این برنامه و طراحی فعالیت‌های مناسب یاددهی - یادگیری، باید زمینه‌های نقد و بررسی ارزش‌های رایج و حاکم را از منظر جهان‌بینی اسلامی و به کارگیری ملاک‌ها و معیارهای دین اسلام فراهم آورد.

توجه به این امر در برنامه‌دستی تعلیمات اجتماعی، موجب می‌شود که نوعی «پالایش فرهنگی و ارزشی» از طریق این برنامه شکل بگیرد. برای مثال، هم‌اکنون بسیاری از مصادیق «فرهنگ مصرف‌گرایی» (مثلاً برگزاری جشن تولدهای باشکوه و مجلل، تفاخر به داشتن خودروهای لوکس، داشتن لوازم‌التحریر گران‌قیمت و متنوع و نظایر آن) و اخلاق و آداب مربوط به آن‌ها، به ارزش‌هایی در جامعه تبدیل می‌شوند که فشار روانی خود را بر کودکان و نوجوانان نیز تحمیل می‌کنند. برنامه‌دستی تعلیمات اجتماعی این قابلیت را دارد که از طریق آموزش ارزش‌ها و فعالیت‌های مبتکرانه‌ای که توسط مؤلف یا معلم طراحی می‌شوند، زمینه نقد این موضوعات را در کلاس‌های درس از منظر دین اسلام فراهم بیاورد و کودکان و نوجوانان را به تفکر درباره ارزش‌های رایج وادارد. بدین ترتیب، اخلاق‌محوری «اخلاق اسلامی» و پایبندی به ارزش‌های واقعی اسلامی جایگزین «هنجارمحوری» و تقلید کورکورانه از ارزش‌های نامطلوب حاکم بر فرهنگ جامعه می‌شود [راهنمای برنامه‌دستی مطالعات اجتماعی برای دوره آموزش عمومی، ۱۳۸۹: ۴۷ - ۴۵].

با توجه به مطالب فوق، پژوهش حاضر تلاش کرده است از طریق بررسی نظرات متخصصان، راهکارهای کیفی مؤثر بر آموزش ارزش‌ها را در برنامه‌دستی تعلیمات اجتماعی ایران شناسایی و معرفی کند تا معیارهای عملی مناسبی در اختیار سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان نظام آموزش و پرورش کشور قرار داده شود.

روش‌شناسی پژوهش

این مطالعه پژوهشی کیفی است که جامعه آماری آن شامل متخصصان حوزه‌های برنامه‌دستی، فلسفه تعلیم و تربیت و جامعه‌شناسی بوده است. با توجه به منطق پژوهش‌های کیفی، روش نمونه‌گیری هدفمند (غیر تصادفی) بوده است و گزینه‌هایی که محققان را بیشتر به پاسخ مطلوب نزدیک می‌کردند، انتخاب شده‌اند. در این پژوهش از نظرات ۲۰ نفر از صاحب‌نظران مذکور استفاده شده است. دیدگاه‌های افراد پیرامون راهکارهای مؤثر بر آموزش ارزش‌ها در برنامه‌دستی تعلیمات اجتماعی ایران، از طریق مصاحبه عمیق و به صورت نیمه‌ساختاریافته به دست آمده است. به منظور دستیابی به «اعتبار»^۱ سؤالات مصاحبه، از نظرات استادان صاحب‌نظر بهره گرفته شد و برای حصول اطمینان از قابلیت «اعتمادپذیری»^۲ داده‌های پژوهش، از تکنیک‌های پیشنهادی می‌کات و مورهوس^۳ (۲۰۰۲) (بازرسی مجدد مسیر کسب اطلاعات، بازنگری ناظران، چک کردن از طریق شرکت‌کنندگان در تحقیق و کنترل اعضاء) استفاده شد. دقت و امانت‌داری پژوهشگر نیز به قابلیت اعتماد افزوده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از روش کدگذاری اسمیت^۴ استفاده شد.

یافته‌ها

سؤال پژوهش: از دید متخصصان راهکارهای کیفی مؤثر بر آموزش ارزش‌ها در برنامه‌درسی تعلیمات اجتماعی ایران کدام‌اند؟

طراحی و تدوین برنامه‌درسی مستلزم بهره‌گیری از یک چارچوب نظری یا نظریه‌زیربنایی مبتنی بر اصول و موازین علمی و نیازهای واقعی است تا بتواند به عنوان راهنمای عمل، در بررسی و اجرای مراحل پژوهش مورد استفاده قرار گیرد. در این راستا راهکارهای کیفی مؤثر بر آموزش ارزش‌ها در برنامه‌درسی تعلیمات اجتماعی ایران، در قالب چهار عنصر اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی - یادگیری و ارزشیابی و ۴۴ مضمون فرعی تجلی یافته است. به عبارت دیگر، موارد مذکور عناصر و مضامینی هستند که در مرحله تحلیل نهایی کدهای گزینشی استخراجی، حاصل شده‌اند و نمایانگر وجوه مختلف برنامه‌های درسی تعلیمات اجتماعی هستند و هر کدام می‌توانند به نحوی در بسط رفتارهای ارزشی در دانش‌آموزان مؤثر باشند.

عناصر برنامه‌درسی تعلیمات اجتماعی	کدهای گزینشی استخراجی
اهداف	توجه به ارزش‌ها به عنوان چتر فلسفی و مبانی اعتبار بخشی برنامه‌درسی تعلیمات اجتماعی
	فراهم‌سازی مقدمات طرح و ارائه‌اندیشه‌های نوین در حوزه آموزش ارزش‌ها
	تعیین اهداف ارزشی مطابق با نیازهای دانش‌آموزان
	بهره‌گیری از عنصر زیبایی‌شناختی در تدوین اهداف ارزشی جهت تأثیرپذیری عمیق و مطلوب دانش‌آموزان
	تقویت توجه به آینده‌نگری و شناخت نیازهای جدید آموزش برنامه‌های درسی در حوزه آموزش ارزش‌ها
	توجه متوازن به حیطه‌های یادگیری (شناختی، عاطفی و روانی حرکتی) هنگام تدوین اهداف ارزشی
	سیاست‌گذاری مناسب در آموزش رسمی و غیررسمی برای تجلی رفتارهای ارزشی در دانش‌آموزان
	در نظر گرفتن هم‌گرایی فطرت و ارزش‌ها در اهداف جهان‌شمولی تعلیمات اجتماعی
	سیاست‌گذاری برای استفاده از درس‌های میان‌رشته‌ای در حوزه آموزش ارزش‌ها
	توجه به هم‌گرایی چشم‌اندازها و نظرگاه‌های علمی و فلسفی در قلمرو آموزش ارزش‌ها
محتوا	تعیین اهداف برای گسترش و تعمیق فرهنگ پژوهش با موضوعیت رفتارهای ارزشی
	مفهوم‌سازی‌های مشترک با درس‌های دیگر برای انتخاب محتوای ترویج دهنده رفتارهای ارزشی
	تدوین محتوا در راستای هدایت دانش‌آموزان به تفکر، تدبیر و فعالیت در قلمرو ارزش‌ها
	اشاره به منابع جانبی برای درونی‌سازی ارزش‌ها در دانش‌آموزان
	برقراری ارتباط افقی و عمودی بین محتواهای درسی گوناگون در چارچوب آموزش ارزش‌ها
	طراحی محتوای ارزشی در یک جامعه پیچیده اسلامی برای دانش‌آموزان
	در نظر گرفتن پیش‌فرض‌های ارزشی در انتخاب محتوای آموزشی
	توجه به ارزش‌ها در گزینش محتوای برنامه‌درسی
	فراهم آوردن زمینه تحقق خودآگاهی فردی در حیطه ارزش‌ها با الهام از محتوای استاندارد
	پرهیز از عوام‌زدگی نظری و عملی در انتقال مفاهیم ارزشی به دانش‌آموزان
تهیه و توزیع بسته‌های دانش‌افزایی با محوریت آموزش ارزش‌ها	

جدول ۱

نتایج

تحلیل

نظرات

متخصصان

در مورد

راهکارهای

کیفی مؤثر

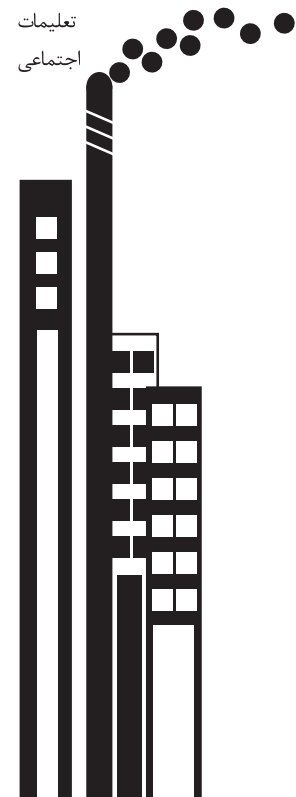
بر آموزش

ارزش‌ها

در برنامه‌درسی

تعلیمات

اجتماعی

نتیجه‌گیری

برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی، به عنوان یکی از ابزارهای اثرگذار و جهت‌دهنده در نظام آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران، با توجه به مخاطبان فراوان و مستعدی که دارد و با توجه به رسالت‌های آموزشی و پرورشی خود، باید آموزش ارزش‌ها را جزو اصلی‌ترین و محوری‌ترین رسالت‌های خود قرار دهد. در بحث آموزش ارزش‌ها، صرف شناخت ضرورت آن‌ها مطرح نیست، بلکه یکی از دغدغه‌های موجود، چگونگی ورود آن‌ها به متن زندگی دانش‌آموزان است. در این مقاله مهم‌ترین راهکارهای کیفی مؤثر بر آموزش ارزش‌ها در برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی ایران در قالب عناصر اصلی چهارگانه و مضمون‌های فرعی ۴۴ گانه که از سوی متخصصان (برنامه‌ریزی درسی، فلسفه‌ی تعلیم و تربیت و جامعه‌شناسی) پیشنهاد شده بودند، تبیین شدند و مشخص شد، انتقال سریع و مؤثر ارزش‌ها به پیکره‌ی برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی، همکاری و تعامل مدیران، معلمان، دانش‌آموزان و اولیا و بهره‌گیری از خرد جمعی را می‌طلبد. به‌طور کلی، تعلیم و تربیت ارزشی در سطح محیط‌های آموزشی، نیازمند همراه شدن نوعی تعهد روشن و عملی همگانی است.

پی‌نوشت‌ها

1. Validity
2. Reliability
3. Maykut & Morehouse
4. Smith

منابع

۱. خسروی، زهره و باقری، خسرو (۱۳۸۷). راهنمای درونی کردن ارزش‌های اخلاقی از طریق برنامه‌ی درسی. فصل‌نامه‌ی مطالعات برنامه‌ی درسی. شماره ۸.
۲. راهنمای برنامه‌ی درسی مطالعات اجتماعی برای دوره‌ی آموزش عمومی (۱۳۸۹). سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. تهران.
۳. روحانی، سولماز و باقری، اشرف (۱۳۹۱). «مدرسه و نقش آن در تعلیم و تربیت ارزش‌ها». ماه‌نامه‌ی معرفت. شماره ۱۷۹.
۴. فلاحیان، ناهید؛ آرام، محمدباقر؛ احمدی، آمنه؛ نادری، مریم (۱۳۸۹). روش آموزش مطالعات اجتماعی. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. تهران.
۵. کاظم‌پور، اسماعیل و غفاری، خلیل (۱۳۸۸). «ارزشیابی برنامه‌ی درسی اجراشده‌ی درس مطالعات اجتماعی آموزش متوسطه‌ی شاخه‌ی نظری، با استفاده از مدل سه‌بعدی روبینتایل». فصل‌نامه‌ی رهیافتی نو در مدیریت آموزشی. شماره ۳.
۶. موسوی نسب، محمدصادق؛ رزاقی، هادی؛ خطیبی، حسین (۱۳۹۱). «نقش اسلامی‌سازی محتوای آموزشی در درونی شدن ارزش‌های اسلامی». ماه‌نامه‌ی معرفت. شماره ۱۷۹.
7. Maykut, P, Morehouse, R (2002). *Beginning Qualitative Research: A Philosophical and Practical Guide*. London: Falmer.

روش‌های یادگیری - یادگیری	ارزشیابی
تأکید بر خردورزی برای تشخیص درست ارزش‌های مطلوب	
تشریح هدفمند بودن زندگی با تمسک به شناخت ارزش‌ها	
گفت‌وگوی معلم با دانش‌آموزان در عرصه‌های مرتبط با ارزش‌ها	
تشویق دانش‌آموزان به سمت فعالیت‌های هم‌سو با آموزش ارزش‌ها	
کمک به پرورش تجلیات رفتارهای ارزشی در دانش‌آموزان	
پرورش احساس عزت نفس در دانش‌آموزان برای تسهیل پیوند با انسان‌های کامل	
ایجاد جو مشارکتی بین دانش‌آموزان با مرکزیت رفتارهای ارزشی	
تمهید شرایط درونی‌سازی رفتارهای ارزشی در دانش‌آموزان	
تأکید بر احیای امور طبیعی و فطری در آموزش ارزش‌ها	
استفاده از روش‌هایی برای تقویت روحیه‌ی پاسداری از ارزش‌ها در دانش‌آموزان	
استفاده از ابزارهای آموزشی و کمک آموزشی مناسب برای معرفی بهتر ارزش‌ها	
استفاده از شواهد پژوهشی برای تبیین مواضع تئوریک ارزش‌ها	
استفاده از استدلال منطقی به منظور تحلیل و تفهیم رفتارهای ارزشی	
تدریس عالمانه‌ی معلم و عدم تکیه‌ی وی بر ظن‌بناات تحقیق نشده در حوزه‌ی آموزش ارزش‌ها	
معرفی شخصیت‌های دینی و بارز عصر حاضر برای الگودهی تأثیرگذار	
توجه به ارزشیابی درونی و خودارزشیابی به منظور افزایش اعتماد دانشجو به الگوی عملی (معلم)	
تسهل در ارزشیابی برای ماندگاری و افزایش حس اشتیاق نسبت به ارزش‌ها	
قائل شدن امتیاز مثبت برای فعالیت‌های هم‌سو با ارزش‌ها	
ارزشیابی هماهنگ با اهداف آموزش	
تسلط معلم بر ملاک‌های ارزشیابی برنامه‌ی درسی تعلیمات اجتماعی مرتبط با ارزش‌ها	
بهره جستن از روش‌های کیفی ارزشیابی	
ارزشیابی پایانی از کیفیت آموزش ارزش‌ها	
انعکاس مسائل و معضلات ارزشی به مسئولین و دست‌اندرکاران	